

GENDER ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI VÝZKUM

1/2000

V realizaci a vydávání informačního čtvrtletníku „Gender – rovné příležitosti - výzkum“ vidíme možnost, jak efektivně propojit výzkum a aktuální otázky související s postavením žen v české společnosti.

Proč gender:

Tento pojem (viz. Slovník základních pojmů) se stal těžištěm naší výzkumné práce. Svá výzkumná a teoretická bádání soustřeďujeme na široké spektrum otázek souvisejících s genderem a feminismem. Jeho význam hledáme v kontextu české společnosti 90. let a v konfrontaci s poznatky evropských a amerických sociálních věd.

Proč rovné příležitosti:

Politika rovných příležitostí mužů a žen je v České republice provázána s přípravou na vstup do Evropské unie. Tato politika je konfrontována s nezájmem až distancí různých českých subjektů - decize, muži, ženy, veřejnost, media - k postavení žen ve společnosti a k rozvinutí společenské debaty o tématech souvisejících s rozdíly, nerovnostmi, či diskriminací žen. Ale zejména chybí informace o teoriích, konceptech, historickém vývoji a sociálních souvislostech politiky rovných příležitostí mužů a žen.

Proč výzkum:

Výzkumný tým „Gender v sociologii“ disponuje cíleně budovanými databázemi řady reprezentativních sociologických výzkumů a kvalitativních sond s genderovou problematikou. Tým se podílel na mezinárodních komparativních projektech, proto má data i tohoto typu. Disponuje také teoretickými poznatky a informačními výstupy k genderovým tématům, feministickým teoriím či k otázkám po-stavení žen v české společnosti. Vzhledem k propojení na Sociologický datový archiv, Ultrantet, Sociofile apod. je tým schopen komplexně monitorovat danou problematiku. Z těchto výzkumných zdrojů hodláme čerpat, abychom Vám zprostředkovali informace o tom, co výzkum a teorie v oblasti gender sociologie může poskytnout.

INFORMACE O VÝZKUMNÉM PROJEKTU

„Aktuální otázky formování politiky rovných příležitostí mužů a žen v souvislosti s připraveností České republiky na vstup do Evropské unie“

Hlavním cílem projektu je analýza vybraných okruhů institucionálních, sociálních a občanských otázek souvisejících s postavením žen v české společnosti v 90. letech. Projekt je soustředěn na podporu sociální dynamiky procesů jako jsou:

■ implementace závazných evropských standardů politiky rovných příležitostí mužů a žen

■ politická a občanská průchodnost politiky rovných příležitostí

■ sociální akceptace této politiky v různých (sociálně i politicky diferencovaných) strukturách.

Budou analyzovány tyto tématické okruhy:

a) přístupy EU a ČR k postavení žen či k prosazení gender mainstreamingu, otázka definice ženských práv, kompatibilita strategií českých subjektů (ženy, muži, decizní orgány a instituce) se směry a procesy probíhajícími v zemích EU. Vývoj politiky rovných příležitostí mužů a žen v 90. letech, otázky setting agendy a reflexe občanských sdružení. Otázky průchodnosti prosazení schémat EU do dimenze veřejného zájmu.

b) význam subjektivního vnímání genderových rozdílů, nerovností a diskriminace v souvislosti s prosazením politiky rovných příležitostí „seshora“. Relevance a váha sociálních faktorů jako jsou: segregovaná dělba práce, gender kontrakt, subordinace a pasivita žen, předpokládaná nižší sociální kompetence ženské populace. Problém participace žen v institucionálních a rozhodovacích grémiích a strukturách vlivu. Role občanských ženských sdružení, hnutí a aktivit.

c) význam kulturních vzorců, vzdělávacích mechanismů a diferencovaných zájmů a potřeb mužské a ženské populace v 90. letech. Vliv kulturních a sociálních stereotypů na průběh socializace obou pohlaví (rodina, vzdělávací a výchovné systémy, referenční skupiny atd.)

d) vyhodnocení dopadů sociální politiky a sociálního zabezpečení včetně různých sociálních, veřejných a komunálních opatření vzhledem k ústavou deklarované rovnosti mužů a žen. Podmínky sociální exkluze žen a otázky ženských práv. Problematika

prezentace potřeb a zájmů ženské populace a sociální ochrany žen.

e) vyhodnocení sociologické intervence do problematiky rovných příležitostí. Kritické posouzení výstupů a výsledků projektu, ověření převodních mechanismů mezi sociologickým výzkumem a potenciálními uživateli z praxe.

Smyslem projektu je přinést sociologicky relevantní analýzu daného okruhu aktuálních otázek a zpřístupnit výsledky výzkumu cíleným skupinám uživatelů a zájemců. V roce 2000 soustřeďujeme výzkumný záměr na komparaci evropských a českých přístupů k politice rovných příležitostí mužů a žen.

Formou čtvrtletníku „gender - rovné příležitosti - výzkum“ Vás chceme seznamovat s dílčími výstupy projektu zasazenými do teoretických východisek zkoumání této problematiky, ale i s dalšími výsledky naší práce.

Marie Čermáková

* Projekt „Aktuální otázky formování politiky rovných příležitostí mužů a žen v souvislosti s připraveností České republiky na vstup do Evropské unie“ je podpořen grantem Rady programu podpory cíleného výzkumu a vývoje Akademie věd ČR (reg.č. 87028002). Jeho řešení je plánované na roky 2000-2004. Hlavní řešitelkou projektu je PhDr. Marie Čermáková, spoluřešitelkami jsou PhDr. Hana Maříková, Mgr. Alena Křížková, Bc. Hana Hašková, Mgr. Marcela Linková, Bc. Lenka Průšová a Eva Nechvátalová.

GENDER

SLOVNÍK ZÁKLADNÍCH POJMŮ

POHLAVÍ

Biologická kategorie vymezující fyziologické rozdíly mezi muži a ženami, zejména rozdíly týkající se pohlavních orgánů a reprodukčních dispozic.

GENDER

Pojem, který odkazuje na sociální rozdíly (v protikladu k biologickým rozdílům) mezi muži a ženami, které jsou kulturně a sociálně podmíněné, konstruované, tj. mohou se v čase měnit a různí se jak v rámci jedné kultury, tak mezi kulturami. Jsou předmětem socializace. Závaznost těchto rozdílů tedy není přirozeným, neměnným stavem, ale dočasným stupněm vývoje sociálních vztahů mezi muži a ženami.

FEMINITA

Soubor genderových vlastností připisovaných ženám danou společností v určitém čase, vymezený komplementárně k maskulinním charakteristikám a vycházející z ženských pohlavních znaků, především péče o potomky.

MASKULINITA

Soubor genderových vlastností připisovaných mužům danou společností v určitém čase, vymezený komplementárně k feminním charakteristikám a vycházející z mužských pohlavních znaků a především hormonální podmíněné pohotovosti k agresivitě.

GENDER DIMENZE

Aspekt jakéhokoli problému, který se týká genderu anebo rozdílů v životě žen a mužů.

GENDEROVÁ PERSPEKTIVA

Reflexe genderových rozdílů a pozornost věnovaná genderovým rozdílům v jakékoli dané oblasti politiky nebo činnosti.

GENDEROVÉ VZTAHY

Vztahy a nerovné rozdělení moci mezi ženami a muži, které charakterizují specifický genderový systém (viz. Poznámka k gender kontraktu v české společnosti 90. let)

GENDER ROLE

Soubor předpisů a norem očekávaných v jednání a chování žen a mužů, které jsou předávány a zachovávány procesem socializace a které jsou do značné míry stereotypně vymezeny, k čemuž přispívá i fakt, že jsou vnímány jako biologicky dané.

NEUTRÁLNÍ PODLE GENDERU

Nemající žádný rozdílný pozitivní nebo negativní vliv na genderové vztahy nebo rovnost mezi ženami a muži.

SLEPÝ VŮČI GENDERU

Ignorování genderové dimenze nebo neschopnost vzít v úvahu dimenzi genderu.

NÁSILÍ ZALOŽENÉ NA GENDERU/ SEXUÁLNÍ NÁSILÍ

Jakýkoli druh násilí s použitím nebo výhružkou fyzické nebo emocionální síly, včetně znásilnění, domácího násilí, sexuálního obtěžování, incestu a pedofilie.

CITLIVÝ VŮČI GENDERU

Řešení a reflexe genderové dimenze.

GENDEROVÁ ANALÝZA

Studium rozdílů v podmínkách, potřebách, úrovni participace, přístupu ke zdrojům a vývoji, kontrole majetku, rozhodovacích pravomocích atd. mezi muži a ženami v kontextu jim určených genderových rolí.

DATA ROZDĚLENÁ PODLE GENDERU

Sběr a oddělení dat a statistických informací podle genderu tak, aby bylo možné provádět komparativní analýzu/genderovou analýzu.

EKONOMICKY AKTIVNÍ POPULACE

Všechny osoby mužského a ženského pohlaví, které v průběhu specifického období poskytují svoji práci k vytváření ekonomických statků a služeb.

kých statků a služeb.

STEJNÁ ODMĚNA ZA PRÁCI STEJNÉ HODNOTY

Stejná odměna za práci, které je připisována stejná hodnota bez diskriminace podle pohlaví nebo stavu, a to ve vztahu ke všem aspektům odměny a platových podmínek (Článek 141 (ex. 119) Amsterodamské smlouvy).

PLATOVÝ DIFERENCIÁL PODLE GENDERU

Stávající rozdíl mezi výdělky mužů a žen, které vyplývají ze segregace zaměstnání a z přímé diskriminace.

PLATOVÉ ROZDÍLY PODLE GENDERU

Rozdíl mezi průměrnými výdělky mužů a žen.

SKLENĚNÝ STROP

Neviditelná bariéra, která vzniká v důsledku komplexního souboru struktur v organizacích dominovaných muži, které znemožňují ženám postup na vyšší pozice.

GENDEROVÁ PROPAST

Propast mezi muži a ženami týkající se jejich úrovně participace, přístupu ke zdrojům, práv, odměny nebo výhod.

GENDEROVÁ RELEVANCE

Otázka, zda jednotlivá politika nebo akce je relevantní pro gender vztahy a rovnost podle genderu.

HODNOCENÍ VLIVU GENDERU

Zkoumání návrhů politik se snahou zjistit, zda tyto politiky budou mít různý vliv na ženy a muže, s cílem pozměnit tyto návrhy tak, aby bylo zajištěno, že diskriminační jevy budou neutralizovány a že bude zachována rovnost podle genderu.

Čerpáno z *One hundred words for equality, European Communities, 1998*

Pokračování příště

NENÁPADNÉ POPÍRÁNÍ DISKURSU

Nakladatelství Argo vydalo překlad dlouho očekávané knihy **Anthony Giddense Sociologie**.¹ Jak sám název napovídá, jedná se o elementární učebnici sociologie, ve které autor definuje klíčová témata a termíny oboru. Nejde mu o vyvinutí nových teorií, spíše předkládá poměrně komplexní a přehledný náhled pro začínající studenty oboru. Dá se očekávat, že mnoho vysokoškolských učitelů bude tento překlad používat pro přiblížení témat studentům prvních ročníků. Z tohoto důvodu je nezbytné, aby byl překlad terminologicky v pořádku a aby kniha nabízela ty pedagogické možnosti, které skýtá originál.

Ve své recenzi jsem se zaměřila na kapitolu 5 Pohlaví a sexualita, neboť se jedná o téma v české sociologii poměrně opomíjené, o téma, kde je naprosto nutné, aby nastavení celého diskursu, ve kterém budou budoucí diskuse probíhat, bylo správné a odpovídalo terminologii používané západními vědci. Překlad, bohužel, tomuto požadavku neodpovídá. Spíše v něm vládne naprostý terminologický chaos.

MIX TŘÍ ANGLICKÝCH VYDÁNÍ

V úvodu je nutné říci, že překladatel Jan Jařab z nějakého důvodu nepoužil pro svůj překlad poslední vydání Giddensovy knihy z roku

1997. Vznikla tak amalgamace tří různých vydání, přičemž to nejstarší pochází již z roku 1989. V některých podkapitolách tak dochází k naprosto kuriózní situaci, kdy text skáče z vydání z roku 1993 do roku 1997 a zpět. Nejvíce se to projevuje v podkapitole „Postoje vůči homosexualitě“, kde v šestém odstavci dochází ke třem takovým přeskokům. Není mi moc jasné, proč ucelený Giddensův text je nutné tímto způsobem parcelovat. Překladatel by pochopitelně mohl namítnout, že se jednotlivá vydání liší a že se snažil o co nekomplexnější překlad s cílem pokrýt tematiku, které se Giddens věnuje ve všech třech vydáních. Tento naprosto neobvyklý překladatelský přístup ovšem dává překladateli mnohem větší pole působnosti, než jaké mu při překladu přináležejí. Staví ho do role určitého redaktora, který vybírá, co se bude českému čtenáři předkládat a co ne. V tomto směru lze Jařabovy možnosti chápat mocensky, neboť tak určuje, který diskurs bude povolen, bez ohledu na originál.

Nicméně ani možná námitka, že se jedná o snahu o komplexní překlad a pokrytí všech tří vydání, neobstojí. Jařab totiž vynechává klíčové pasáže textu. Největšího zásahu se dopouští na úplném začátku, který je naprosto určující pro další pochopení celé kapitoly. Tam totiž Giddens definuje důležité termíny, s nimiž následně pracuje. Anglická verze z roku 1997 dokonce v úvodu každé kapitoly obsahuje „Basic Concepts“, tedy základní koncepty. Ty jsou

v úvodních odstavcích vždy osvětleny. V českém překladu základní koncepty úplně chybí, a tak tento učebnicový text ztrácí na své přehlednosti, jeho pedagogická funkce se snižuje. To by se dalo přehlédnout, kdyby dále v textu nedocházelo ke změnám a kdyby vysvětlení základních konceptů figurovalo tam, kde v angličtině. V kapitole, které jsem se věnovala, překladatel ale celý odstavec, který se týká vysvětlení anglických konceptů „sex“ a „gender“, tedy „pohlaví“ a „rod/gender“, vypouští, a v důsledku toho vládne v textu nejednotnost. Přitom přesnost je pro akademický text imperativem číslo jedna.

BIOLOGIE VERSUS GENDER

Pro pochopení problematiky vztahů žen a mužů je klíčových několik termínů, které poskytují konceptuální rámec, ve kterém probíhají diskuse týkající se jak ekonomicko-politických témat, tak kulturních studií (např. sexualita a queer studia). Anthony Giddens si je důležitosti těchto konceptů plně vědom. Proto hned po úvodu, ve kterém představuje problematiku sexuality, trans-sexuality a podíl biologických determinantů a kulturní výchovy na příkladu James Morrise-Jan Morrisové, definuje termíny „gender“ a „sex“. V překladu tyto definice chybí, stejně jako odstavec obsahující koncepty „femininity“ a „masculinity“, tedy v češtině nejednoznačné „ženskost“ a „mužskost“, které překladateli dále v textu činí problémy. Právě v této části, která si vyžaduje zvýšené pozornosti, tedy Jařab nejen vynechal důležitý odstavec z vydání z roku 1993, který není obsažen ve vydání pozdějším, ale přeskočil i odstavec, který obsahuje vydání obě v úvodu k již zmíněné podkapitole:

Anglické slovo „sex“ tak, jak se používá v normální jazyce, není jednoznačné, neboť odkazuje jak na pohlaví osoby, tak na sexuální akty, jichž se lidé účastní, jako například ve výrazu „mít sex“. Z důvodu přehlednosti je nutné rozlišovat mezi pohlavím ve významu biologických a anatomických rozdílů mezi muži a ženami a sexuálními aktivitami. Musíme ale trvat i na další distinkci, a tou je rozdíl mezi POHLAVÍM a GENDEREM. Zatímco pohlaví odkazuje k fyzickým rozdílům lidského těla, gender se týká psychologických, sociálních a kulturních rozdílů mezi osobami mužského a ženského pohlaví. Tento rozdíl mezi pohlavím a genderem je zásadní, neboť mnoho rozdílů mezi osobami mužského a ženského pohlaví nejsou biologického původu.

Tento odstavec vysvětluje víceméně vše. Jistě, je možné namítnout, že slovo „gender“ je nutné přeložit nebo ještě více přiblížit českému čtenáři. Překladatel má ale nepřeborné množství možností, jak to udělat – odkazem, poznámkou pod čarou nebo doslovným překladem daného slova. Jako v mnoha dalších oborech i v humanitních vědách může docházet k přejímání, pokud cílový jazyk daný koncept neobsahuje (tento trend je v současné době nejvíce patrný ve finančnictví a burzovním jazyce). Slovo gender by se tedy jednoduše mohlo začlenit do českého pojmosloví. V tomto smyslu se vyjádřili autoři Velkého sociologického slovníku (Karolinum, 1996: 339). Stejného názoru je i redakce Sociologického časopisu, která v úvodu k 1. číslu (Ročník 31, 1995:3) píše:

...Zatímco pojem „feminismus“ je v českém prostředí chápán odlišně od jeho současného západního pojetí, pojem „gender“ je zcela nový a zdá se, že musí být importován v anglickém originále. Vznikl za účelem odlišení pouze biologického určení muže a ženy (pohlaví, sex) od jejich určení kulturního a sociálního. Původně „gender“ označoval gramatický rod, jeho český převod termínem „rod“ by však v českém kontextu zaváděl jiným směrem. Dosavadní konsensus těch, kdo se touto problematikou u nás zabývali, je převzít anglické „gender“.

Rozdíl mezi oběma termíny je nutné dodržovat, aby nedocházelo ke zmatkům. A je to právě překladatel, kdo nese odpovědnost za to, že daný termín bude správně komunikován. Z výše uvedených definic pohlaví a genderu je patrné, že již název první podkapitoly je zavádějící. Anglické „Sex, Gender and Biology“, tedy „Pohlaví, gender a biologie“, Jařab naprosto nesmyslně překládá jako „Pohlaví, sex a biologie“. Pokud použijeme jeho nejednotný terminologický plán ke zpětnému

překladu, název podkapitoly by zněl „Sex, Sex and Biology“. Mohlo by se zdát, že překladatel „pouze“ nepochopil rozdíl mezi pojmy „gender“ a „pohlaví“, a proto k nim odkazuje stejně. Tak to ale není. Jařab v celé kapitole používá několik způsobů, jak se s tímto konceptem vyrovnat.

JEDEN POJEM A ČTYŘI ZPŮSOBY PŘEKLADU

Nejjednodušší, zdá se, je celý koncept vynechat. Toto vynechání, které se opakuje celkem čtyřikrát, čtenář nepostřehne, zato ho však jistě zaskočí hned úvodní věta na straně 113: „U lidí považujeme za nejlepší zdroj informací naše zkušenosti...“, ale zdroj informací o čem – právě o genderu. Nevidím důvod, proč překladatel nemohl alespoň slovo gender opsat, například obratem „nejlepší zdroj informací o kulturní podmíněnosti ženskosti a mužskosti“, neboť se dále hovoří o hormonálních odchylkách od „normálu“, které popírají fakt, že naše přijaté chování jako žen či mužů je dáno *pouze* hormonálně, tedy biologicky. Na téže straně je výraz „female gender identity, behaviour and attitudes“ přeloženo jako „ženská identita, chování a postoje“, což nikterak neproblematizuje právě ženskou identitu danou specifickou socializací, kterou neprochází muži. Žena je výslednicí jak biologických daností, tak vlivu společnosti, právě tak jako muži nemají biologicky zakódovanou agresivitu a neschopnost vyjadřovat emoce, jak zmiňuje Giddens. Vzorce chování podporované a vynucované společností nejsou ve vztahu příčinném. Tento fakt Giddens dále podporuje citátem z Lewontina (114): „Biologické rozdíly se tak stávají spíše signálem k diferenciaci sociálních rolí než jejich příčinou.“ Je opravdu s podivem, že překladatel tento citát přeložil správně, ale nepocituje nutnost zproblematizovat námi přijímaný koncept „přirozenosti“ tak, jak to činí Giddens právě přísným oddělováním genderu od pohlaví. Slovo gender dále úplně mizí z názvu podkapitoly týkající se teorie Nancy Chodorow stejně tak jako z názvu podkapitoly týkající se teorie Carol Gilligan, kde se „Gender, self and morality“ mění na „Já“ a mravnost“.

Ve většině případů ale překladatel slovo „gender“ nahrazuje slovem „pohlaví“, čímž dochází k naprostému zmatení pojmů, neboť tak se běžně překládá slovo „sex“, což je přesně ta dichotomie, kterou Giddens v textu ustavuje. Výraz „gender differences“ tedy na straně 113 přechází na „rozdíly mezi pohlavími“, nadpis podkapitoly „Gender socialization“ se mění na „Pohlaví a socializace“, obrat „tend to have a more „traditional“ view of gender differences“ je přeloženo jako „sklon k tradičnějšímu pojetí rozdílů mezi pohlavími“. Výraz „gender differences“ se dále objevuje jako „rozdíly mezi pohlavími“ na straně 117, 118, 120 a 132. Na str. 121 je přeložen jako „rozdíly v chování obou pohlaví“. Aby toho nebylo málo, Jařab se uchyluje k další možnosti, když „gender“ začne opisovat výrazem „mužské a ženské role“ či „úlohy“. Tento způsob by byl, pokud se chtěl úplně vyhnout slovu „gender“, zdaleka nejschůdnější, protože navozuje představu, že naše chování jako žen a mužů je něčím naučeným, nevrozeným, nepřirozeným, a tudíž je možné to změnit. Tímto ovšem Jařabovy experimenty nekončí. Dílo zkázy je dokonáno, když překladatel roli genderu zredukuje na sexualitu. Na straně 118 se totiž „gender identity“ objeví dvakrát jako „sexuální identita a „gender differences“ jako „sexuálně diferencované role“ (117, 118).

Z toho všeho je zřejmé, že text překladu je naprosto zavádějící až matoucí. Jařabovi se podařilo promarnit možnost prezentovat jasný a přehledný argument Anthony Giddense. Místo toho jej znetvořil na nepoužitelnou změť termínů, která ve studentovi neznalém tohoto oboru sociologie nutně navodí dojem, že vlastně o nic nejde, že biologie a sexualita jsou těmi jedinými důležitými determinanty našeho chování. Přitom si celá kapitola klade za cíl ustavit nutnost sociologie zabývat se otázkami sociální konstrukce gender rolí, tázat se, komu je taková socializace prospěšná a co činí se vztahy mezi muži a ženami. Vede i k otázkám o tom, jak taková socializace omezuje muže v jejich sociální interakci. Gender je důležitý přesně proto, že se snaží poukázat na ty konstrukty ve vztazích mezi ženami a muži, které se dají překonat, pokud to obě skupiny budou cítit jako nutnost.

MASKULINNÍ A FEMINNÍ CHOVÁNÍ

Jak jsem v úvodu naznačila, terminologické nepřesnosti se netýkají pouze překladu slov „gender“ a „sex“. Vztahují se také na spřízněné termíny „male/female“ a „masculine/feminine“ nebo „masculinity/femininity“. Tyto binární opozice nejsou totožné. V novějším vydání z roku 1997 Giddens rozšířil úvod podkapitoly „Pohlaví, gender a biologie“ o část nazvanou „Gender differences: nature versus nurture“, která si pohrává s termíny spojenými s vrozeností a socializací, tedy přírodou a kulturou. V těchto dvou odstavcích Giddens postuluje rozdíl mezi vědci, kteří upřednostňují esencialistické teorie, tedy teorie založené na přesvědčení, že rozdíly mezi muži a ženami jsou do značné míry vrozené, že ženy jsou přirozeně jiné než muži i v emocionální oblasti, ne pouze biologické. V opozici k nim se staví škola sociální konstrukce, která zastává názor, že veškeré rozdíly plynou ze socializace ve společnosti. Zdá se, že význam pro utváření našich vzorců chování jako žen a mužů, se musí hledat někde v prostoru mezi nimi.

Pro fungování společnosti a mocenských vztahů je ale nutné, aby se přijaté vzorce a normy chování mužů a žen dodržovaly. K tomu slouží společenská definice toho, co považujeme za feminní a maskulinní chování, které ovšem do češtiny často přechází jako ženské a mužské chování, což za prvé zamlžuje fakt, že jde o sociálně definovanou a přijatou normu, a za druhé to, že také existuje „female“ a „male“ chování, které s těmito vzorci nemusí vůbec koincidovat, které ale není patologické. V češtině tak člověk nabývá dojmu, že biologické a sociální je shodné a příslušníci jednoho či druhého pohlaví nemohou popřít společensky definované normy feminního a maskulinního chování bez toho, že by byli považováni za „mužatky“ nebo „žženštilce“.

V Jařabově podání se výrazy „maskulinní“ a „feminní“ stávají „ženskými“ a „mužskými vlastnostmi“. Problém je, že se termín používá v pasáži, kde se popisuje snaha rodičů změnit právě tyto naučené vzorce chování u vlastních dětí. Nepomůže ani to, že slova „mužský“ a „ženský“ jsou v uvozovkách. Vrchol ovšem přichází na straně 120, kdy se „femininity“ stává dokonce „ženskou povahou“. V souvislosti s touto podkapitolou bych ještě chtěla zmínit překlad jejího názvu, totiž „The difficulty of non-sexist child-rearing“ jako „Obtíže s netradiční výchovou“. Jisté, nesexistická výchova je opravdu netradiční, nicméně použití slova „netradiční“ v tomto kontextu, kdy značná část populace je nepřilíh nakloněna rychlým změnám v oblasti ženských a mužských rolí, v sobě nese negativní konotace, zatímco anglická verze s „non-sexist“ má konotace pozitivní. Překlad opět odráží jiný hodnotový žebříček, než jaký je patrný z originálu, a tak překladatelův úkol aproximovat záměry autora (pokud přijmeme, že tyto záměry je možné určit) není opět dodržen.

PŘEKLADATEL A MOC DISKURSU

Domnívám se, že je úkolem překladatele, pokud objeví rozdíl v pojmosloví či celém jazykovém podněbí, jak to nazýval Jiří Levý, které v cílovém jazyce neexistuje, aby tento rozdíl ustavil. Překlad je přece o komunikaci, a tudíž i o kulturní komunikaci, při které se nutně setkáváme s koncepty, které jsou naší kultuře cizí. Jařab v této své funkci naprosto propadl. Z textu je cítit, že se snaží slovu gender vyhnout, kdy je to jen možné. Pomáhá tak, ať již vědomě či nevědomky, prodlužovat situaci, kdy se v češtině jak média tak akademická obec brání ustavení gender diskursu, který by poskytl možnost participovat právě na jeho definici. Jeho neexistence a potlačování v textu překladu neumožňuje čtenářům, aby tento koncept vůbec uchopili a mohli se jím zabývat. Zůstává totiž založen pouze na popisní situaci, který se rozplývá v nejednoznačnosti a neohraničenosti.

Již v roce 1970 Michel Foucault postuloval důležitost diskursu a jeho politicko-mocenský rozměr, když napsal, že „diskurs není pouze tím, čím se projevují boje nebo systémy nadvlády, ale i tím, pro co a čím se bojuje, je mocí, které se snažíme zmocnit“ (v českém vydání *Diskurs Autor Genealogie*, 1994: 9). Problém diskursu a nutnost jej změnit se objevuje už u prvních francouzských feministických myslitelů, které si začaly

uvědomovat, že jim byl jazyk jakoby ukraden, a je tedy neschopen vyjadřovat to, co cítí. Od té doby se pochopitelně mnohé změnilo, nicméně nutnost zahrnout ženy do diskursu, nebo spíše **nutnost diskursu změnit tak, aby poskytoval možnost sebevyjádření a realizace jak mužům tak ženám, trvá**. Pokud bude pokračovat situace, kdy se společnost určitých témat bojí a aktéři, kteří mají možnost pojmosloví měnit, se tomu úspěšně vyhýbají, nebude možné se ze stávající situace s rigidně definovanými a společensky přijímanými rolemi pro muže a ženy pohout.

Vliv Jařabova překladu se ale neomezuje pouze na tuto politickou rovinu. Giddensova kniha je především učebnicí pro začínající studenty sociologie. Univerzitní obec možná věřila, že jí poskytne pomoc při představování určitých témat studentům. Jak jsem se snažila ukázat, jasnost a přehlednost anglického originálu v češtině mizí, v dané kapitole mizí i definice naprosto zásadního pojmosloví, což vede k jeho matení. Otázkou zůstává, co s takovým překladem. Netroufám si odhadnout, jestli je tímto neobdobným způsobem přeložena celá kniha, či zda se to týká pouze uvedené kapitoly. Nicméně je jasné, že kapitola o genderu a biologii, o podílu kulturně-sociálních a biologických vlivů na vývoj a rozvoj osobnosti žen a mužů, je nepoužitelná. Její používání začínajícími studenty by způsobilo mnohem více škody než užítku. Rozlišování mezi genderem a pohlavím je totiž jedním z klíčových aspektů, o než se sociologie posledních desetiletí obohatila.

Marcela Linková

Autorka připravuje pro studenty sociologie a další zájemce překlad této kapitoly, který bude k dispozici v září 2000 na internetu.

1 Giddens, Anthony. *Sociologie*. Argo, 2000, překlad: Jan Jařab, počet stran: 595.
Giddens, Anthony. *Sociology*. Polity Press, 1989, 1993, 1997.

STATISTIKA O ŽENÁCH

VYBRANÉ UKAZATELE POSTAVENÍ ŽEN NA TRHU PRÁCE V ČR A EU

Podíl žen na celkovém počtu zaměstnaných obyvatel v České republice byl v roce 1998 44%¹, zhruba takový je i průměr pro celou Evropskou unii. Fakt, že Evropská unie není zcela homogenním celkem, musíme mít na paměti při všech dalších srovnáních. Vyšší zaměstnanost žen nalezneme ve Finsku (52%)², Francii (51%), Švédsku (50%) a Dánsku (49%) a nižší ve Španělsku (33%), Lucembursku (35%) a Řecku (36%).

Zaměstnané ženy a muži v ČR a EU podle profesí v % (zaokrouhleno).

Profese	ČR		EU	
	Ženy	Muži	Ženy	Muži
Zákonodárci, vedoucí a řídicí pracovníci	4	9	3	7
Vědečtí a odborní duševní pracovníci	12	8	12	10
Techničtí, zdravotničtí a pedagogičtí pracovníci	22	15	16	12
Nižší administrativní pracovníci	15	3	26	12
Provozní pracovníci ve službách a obchodě	19	7	18	10
Kvalifikovaní dělníci v zemědělství a lesnictví	2	2	1	2
Řemeslníci a kval. výrobci, zpracovatelé a opraváři	8	32	6	26
Obsluha strojů a zařízení	7	18	3	11
Pomocní a nequalifikovaní pracovníci	11	6	15	10
Celkem	100	100	100	100

Zdroj: Statistická ročenka '98. ESÚ 1999.
Druhá evropská studie pracovních podmínek (1996)

SLOVNÍK ZÁKLADNÍCH POJMŮ

ROVNOST SOCIÁLNÍ

Sociální a politický ideál a požadavek pojímaný buď jako soubor stejných příležitostí, možností všech jedinců i společenských skupin získat bohatství, moc, prestiž, nebo přímo jako právo na stejný podíl na těchto žádoucích, sociálně a ekonomicky vzácných statcích.

ROVNOST MEZI ŽENAMI A MUŽI (rovnost podle pohlaví)

Princip rovných práv a rovného zacházení pro ženy a muže.

ROVNOST PODLE GENDERU

Koncept, který říká, že všichni lidé mají svobodu rozvíjet svoje osobní schopnosti a činit rozhodnutí bez omezení, která určují gender role, a že rozdílné chování, aspirace a potřeby žen a mužů budou považovány za rovné, budou stejně hodnoceny a budou stejně podporovány.

ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI PRO ŽENY A MUŽE

Koncept, který říká, že všechny lidské bytosti mohou svobodně rozvíjet své

schopnosti a využívat příležitostí bez omezení, které by představovaly genderové role nebo jakékoli bariéry pro účast na ekonomickém, politickém a sociálním životě na základě pohlaví.

ROVNÉ ZACHÁZENÍ PRO MUŽE A ŽENY

Zajištění neexistence přímé nebo nepřímé diskriminace na základě pohlaví.

GENDEROVÁ SPRÁVEDLNOST

Spravedlivé zacházení podle genderu. To může znamenat rovné zacházení nebo zacházení, které je rozdílné, ale které je chápáno jako rovnocenné, co se týká práv, výhod, povinností a příležitostí.

GENDER MAINSTREAMING

Systematická integrace potřeb, priorit a pozic žen a mužů ve všech politikách a opatřeních s cílem prosazovat rovnost mezi muži a ženami, a mobilizace veškerých všeobecných politik a opatření specificky s cílem dosáhnout rovnosti tím, že vlivy takových politik a opatření na situaci žen a mužů při zavádění, monitorování a hodnocení budou brány v úvahu už ve stadiu jejich plánování. Tento komplexní přístup bere zároveň v úvahu rozdíly a různorodost mužů a žen i jejich zájmů.

POSÍLENÍ POZICE

Proces získávání přístupu ke zdrojům a rozvíjení osobních schopností s cílem aktivně se účastnit na utváření ekonomických, sociálních a politických podmínek vlastního života i života komunity.

AUDIT PODLE GENDERU

Analýza a hodnocení politik, programů a institucí na základě toho, zda aplikují kritéria související s genderem.

GENDEROVÁ KONTROLA

Kontrola jakéhokoli návrhu politiky s cílem zajistit, že bude jakákoli potenciální genderová diskriminace vyplývající z takové politiky eliminována a zajištěna genderová rovnost.

GENDEROVÉ PLÁNOVÁNÍ

Aktivní přístup k plánování, který chápe gender jako klíčovou proměnnou nebo kritérium a která se snaží o začlenění explicitní genderové dimenze do politik nebo jednání.

Čerpáno z *One hundred words for equality, European Communities, 1998*

Pokračování příště

Podíl žen na pracovním trhu v České republice se sice rovná průměru v Evropské unii, avšak velký rozdíl je v čase stráveném v placeném zaměstnání. Průměrně jedna čtvrtina žen v EU, ale pouze necelých 17%³ českých žen tráví v zaměstnání méně než 30 hodin týdně. Pouze 11% „Evropanek“, ale více než polovina Češek pracuje ve svém placeném zaměstnání déle než 40 hodin týdně.

Ale i čeští muži pracují týdně déle než průměrný muž Evropské unie. Necelých 9% Čechů a 5% „Evropanů“ odpracuje méně než 30 hodin a 27% „Evropanů“, ale dokonce 63% českých mužů více než 40 hodin týdně.

I po deseti letech transformace společnosti je u nás stále pouze poloviční podíl těch, kdo pracují na vlastní účet. V Evropské unii je totiž průměrně 14% žen a 21% mužů samostatně výdělečně činných. V České republice soukromé podniká pouze asi 6% žen a 12%⁴ mužů.

Alena Křížková

1 Statistická ročenka '98. ČSÚ 1999.

2 Tato a všechna další použitá data o EU jsou z „Druhé evropské studie pracovních podmínek“ vypracované Evropskou nadací pro zlepšení životních a pracovních podmínek v roce 1996.

3 Zaměstnanost v národním hospodářství (4. čtvrtletí 1999). ČSÚ 2000.

4 Statistická ročenka '98. ČSÚ 1999.

ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI

PRÁVNÍ INSTRUMENTY PRO DOSAHOVÁNÍ ROVNÝCH PŘÍLEŽITOSTÍ V EU A ČR

Základní rámec genderové rovnosti v Evropské unii byl vytvořen v roce 1957 a je zakotven v článku 119 Smlouvy o EHS (tzv. Římské smlouvy).

Jde o principy:

1 **stejně odměny za práci stejné hodnoty** – směrnice 75/117 (viz. Slovník základních pojmů)

1 **rovnoprávného zacházení** (směrnice 76/207) s muži a ženami v oblasti přístupu k pracovním místům včetně pracovního postupu, dále v oblasti odborného vzdělávání, pracovních podmínek a **sociálního zabezpečení** (směrnice 79/7) a **zaměstnaneckého sociálního zabezpečení** (směrnice 86/378 a 96/97). Nepřípustná je jakákoli diskriminace na základě pohlaví, ať přímá nebo nepřímá, ke které dochází zvláště prostřednictvím odkazů na stav nebo rodinnou situaci zaměstnanců. Účelem směrnice 92/85 je zavést opatření přispívající ke zlepšení v oblasti ochrany zdraví a bezpečnosti práce u těhotných a kojících pracovník a pracovník v šestinedělí.

Další opatření pro zajištění principu rovnoprávného zacházení s muži a ženami byla přijata pro oblasti:

1 **pracovní doby** (směrnice 93/104), kde byly stanoveny minimální požadavky na bezpečnost práce a ochranu zdraví na pracovišti z hlediska organizace pracovní doby. Jde o minimální denní a týdenní odpočinek a každoroční dovolenou, přestávky a maximální délku týdenní pracovní doby a některé aspekty noční práce a práce na směny.

1 **mateřské dovolené** (směrnice 96/34)

1 **osob samostatně výdělečně činných** (86/613)

1 **důkazního břemena** (směrnice 97/80) jde o možnost pro osoby, které se cítí být poškozeny tím, že v jejich případě nebyl použit princip rovnoprávného zacházení, předložit soudu nebo jinému kompetentnímu orgánu takové důkazy, ze kterých bude možno usoudit, že došlo k přímé, nebo nepřímé diskriminaci. A na odpůrci je, aby prokázal, že nedošlo k porušení principu rovnoprávného zacházení.

1 **zaměstnanců na poloviční úvazek** (směrnice 97/81) účelem je odstranit diskriminaci zaměstnanců pracujících na poloviční úvazek a zlepšit kvalitu práce na poloviční úvazek, dále umožnit zvýšení počtu pracovních míst na poloviční úvazek na základě dobrovolnosti a přispět k pružnosti organizací pracovní doby takovým způsobem, který zohlední potřeby zaměstnavatelů a zaměstnanců.

V roce 1997 byla podepsána **Amsterodamská smlouva**, která v Římské smlouvě provádí následující změny: článek 2 ukládá Evropskému společenství na celém území **podporovat** rovnoprávnost

mužů a žen a článek 3 **odstraňovat** jejich nerovné postavení. Článek 13 dovoluje přijímat opatření, která budou pomáhat odstranění všech druhů diskriminace, včetně diskriminace založené na pohlaví a sexuální orientaci jedinců. Dále zdůrazňuje některá opatření obsažená již v Římské smlouvě.

POLITICKÉ DOKUMENTY EU

Charta základních sociálních práv Společenství z roku 1989 zahrnuje mimo další sociální práva občanů členských států Společenství i právo na rovné zacházení s muži a ženami.

Zelená kniha o evropské sociální politice, která byla vydána v roce 1992, jako snaha o revizi vazeb sociální politiky a ekonomiky na úrovni národních států i na úrovni Společenství, reagující především na vzrůstající míru nezaměstnanosti.

Bílá kniha o evropské sociální politice, která byla předložena v roce 1994, se v rámci rovného zacházení a rovných příležitostí zaměřuje na oblast desegregace trhu práce a podpory hodnoty práce žen, oblast uspořádání zaměstnání a rodinného života a oblast účasti žen v rozhodování.

PRÁVNÍ OPATŘENÍ V ČESKÉ REPUBLICĚ

Usnesení vlády České republiky:

Priority a postupy vlády při prosazování rovnosti mužů a žen ze dne 8. dubna 1998 (vládní usnesení č. 236/1998):

Základní cíle (priority):

1. Prosazování principu rovnosti mužů a žen jako součást politiky vlády
2. Právní zabezpečení předpokladů rovnosti mužů a žen a zvyšování úrovně právního vědomí v této oblasti
3. Zajištění rovných příležitostí žen a mužů v přístupu k ekonomické aktivitě
4. Vyrovnávání sociálního postavení žen a mužů pečujících o děti a potřebné členy rodiny
5. Respektování žen z hlediska jejich reprodukční funkce a fyziologických odlišností
6. Potlačování násilí páchaného na ženách
7. Sledování a vyhodnocování účinnosti uplatňování principu rovného postavení žen a mužů: „Důsledné potlačování diskriminačních projevů vůči ženám ve společnosti předpokládá jejich poznávání (výzkum), systematické sledování a vyhodnocování vývoje jejich stavu a míry. Jejich pravidelné systematické vyhodnocování s ohledem na účinnost uplatňování principu rovného postavení mužů a žen ve společnosti se zatím neprovádí. Oprávnění vyžadovat si od příslušných resortů zprávy a údaje o stavu zabezpečování rovnosti postavení mužů a žen je základním předpokladem činnosti MPSV, jakožto koordinátora této agendy.“

O národní politice výzkumu a vývoje České republiky ze dne 5. ledna 2000 (č.16/2000)

Základní cíle (vztahující se k rovným příležitostem mužů a žen): kapitola IV. 1.4. Lidské zdroje odst. 71.: „Orgány odpovědné za realizaci politiky Výzkumu a Vývoje (VaV) budou usilovat o to, aby ve všech státem podporovaných programech VaV a ve všech grantových agenturách rozdělujících veřejné prostředky na VaV byly postupně rozvíjeny postupy vyrovnávající příležitosti žen a mužů. Stát očekává, že obdobné postupy uplatní ve svých koncepcích, statutech, organizačních řádech a běžném životě i instituce a organizace VaV.“

Novela zákona o zaměstnanosti:

Zákon č. 167/1999 Sb. novelizuje několik zákonů – jeho základem je novelizace zákona č. 1/1991 Sb. o zaměstnanosti. **§1: zákaz diskriminace při přístupu k zaměstnání:** jde o možnost občana vymáhat své právo na zaměstnání bez diskriminačních omezení, a to jak soudně, tak prostřednictvím úřadů práce. V souladu s širším vymezením diskriminačních důvodů podle požadavků Evropské unie došlo k rozšíření okruhu znaků považovaných za diskriminační mimo jiné o sexuální orientaci, rod (gender), manželský a rodinný stav a o povinnosti k rodině. O diskriminaci

nejde v případech, kdy jsou z hlediska pracovních podmínek zákonem vyloučeny určité skupiny osob nebo je pro to věcný důvod spočívající např. v předpokladech absolvování určitého typu školy, zdravotní stav, jazykové znalosti apod. O diskriminaci rovněž nejde, je-li nabízeno místo, které je svým charakterem předurčeno např. pro určité pohlaví – do mužského pěveckého sboru, do sboru baletek apod. Zároveň je právem zaměstnavatele získávat zaměstnance v potřebném počtu a struktuře (§19).

Alena Křížková

ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI NA INTERNETU

Z posledního vývoje je zcela zřejmé, že globalizující se svět bude stále více ovlivňován a záviset na Internetu. Internet (nebo také www) nabízí velké množství informací a pro neoborníka se může velmi snadno stát labyrintem, ve kterém je možné se při hledání určité informace ztratit. Na této stránce bych Vás proto ráda pravidelně informovala o základních stránkách týkajících se problematiky rovných příležitostí, a také s jejich stručným obsahem.

Pro větší přehlednost jsou stránky rozčleněny do následujících kategorií, dle zdrojů: (A) vládní a státní instituce v České republice, (B) Evropská unie a její orgány a dokumenty, (C) nevládní organizace, (D) politika rovných příležitostí v Evropě a ve světě (E) další stránky. Na konci každé informace uvádím celkové hodnocení kvality stránky (od * do ****, nejlepší hodnocení je pět hvězdiček). Mezi jednotlivé faktory patří přehlednost stránek, množství a kvalita informací týkajících se problematiky rovných příležitostí, grafická úprava atd.

(A) vládní a státní instituce v České republice

Server Vlády České republiky nabízí informace o práci celé vlády a jejích orgánů a o práci Úřadu Vlády ČR, který jejich činnost zabezpečuje. Stránky jsou přehledné a nabízejí možnost seznámit se také s dokumenty vlády, tiskovými zprávami, plánovanými činnostmi premiéra a jednotlivých ministrů nebo s adresářem institucí státní správy.

<http://www.vlada.cz/index2.htm>

Hodnocení:****

Stránky Ministerstva práce a sociálních věcí ČR nabízejí širokou škálu dokumentů v oblasti sociální problematiky, politiky zaměstnanosti, životní úrovně atd. V rámci informací o politice zaměstnanosti je možné nalézt informace o rovných příležitostech mužů a žen. Informace jsou k dispozici v českém jazyce.

<http://www.mpsv.cz/scripts/default.asp>

Hodnocení:**

Informační server Euroskop – Česká republika a Evropská unie je součástí komunikační strategie vlády ČR před vstupem ČR do Evropské unie. Jedná se o neziskový projekt vzniklý za finanční podpory programu Phare a koordinovaný MZV ČR. Nabízí vyhledávání v aktuálních dokumentech EU.

Za pozornost stojí kapitola V. v Bílé knize o Evropské sociální politice „Rovné příležitosti pro muže i ženy“

(http://www.euroskop.cz/eu_dokumenty_socpol_20.html#1).

Informace jsou k dispozici v českém jazyce.

<http://www.euroskop.cz/index.html>

Hodnocení:****

(B) Evropská unie a její orgány a dokumenty

Na informačním serveru Evropské unie je možné se seznámit se základními informacemi o politice rovných příležitostí uplatňované v členských státech EU a se základními dokumenty z této politiky v oblastech Evropského práva, implementace politik a dalších zdrojů informací (například jednou měsíčně publikovaný Bulletin Evropské unie). Informace jsou k dispozici v anglickém jazyce. Server dále nabízí informace ve většině jazyků členských států EU.

http://www.europa.eu.int/pol/equopp/index_en.htm

Hodnocení:****

(C) nevládní organizace

V oblasti rovných příležitostí mužů a žen v České republice nepůsobí žádná specializovaná organizace. Informace o projektech

z oblasti gender studií lze najít na stránkách Centra pro gender studies. Informace jsou k dispozici v českém jazyce.

<http://www.ecn.cz/gender>

Hodnocení:***

(D) politika rovných příležitostí v Evropě a ve světě

Stránky Výboru pro status ženy v rámci Ekonomické a sociální rady Organizace spojených národů obsahují informace o agendě výboru, metodách práce, plánu Spojených národů na zlepšení statusu žen, tiskové zprávy, informace o 4. konferenci žen, která proběhla v roce 1995 v Pekingu pod názvem Action for Equality, Development and Peace (Jednání za rovnost, rozvoj a mír). Informace jsou k dispozici v anglickém jazyce.

<http://www.undp.org/fwcw/csw.htm>

Hodnocení:***

Stránky Úřadu pro ženy Spojeného království, které koordinuje činnost jednotlivých ministerstev v oblasti ženských zájmů. Na stránkách úřadu je možné najít klíčové dokumenty, vypracované jak vládou, tak Úřadem pro ženy v oblastech zaměstnanosti žen, násilí proti ženám či informace o výzkumech (např. výzkum chování žen). Zároveň je možné seznámit se s dosavadním vývojem a činností vlády Spojeného království v této problematice a s publikacemi úřadu. Informace jsou k dispozici v anglickém jazyce.

<http://www.womens-unit.gov.uk>

Hodnocení:****

Stránky Ministerstva práce, pracovních vztahů a malých podniků Australské vlády nabízí základní dokumenty týkající se podpory rozvoje pružných a rovných pracovních příležitostí, zaměstnanosti a rozvoje drobného podnikání.

<http://www.dss.gov.au/>

Hodnocení:****

Na závěr bych ráda zdůraznila, že výčet zde uvedených stránek není a ani nemůže být úplný. V příštím vydání Vás seznámíme s dalšími zajímavými stránkami a odkazy. Je možné, že jsem nezahrnula stránky, které mohou být podle názoru čtenáře klíčové. Uvádím proto svou e-mailovou adresu, na kterou je mi možné zaslat případné komentáře, kritiky, návrhy či adresy stránek.

Petra Rakušanová

VÝZKUM

K GENDER KONTRAKTU V ČESKÉ SPOLEČNOSTI 90. LET

Gender kontrakt je souborem implicitních a explicitních pravidel, která ženám a mužům připisují různou práci a hodnotu, odlišné zodpovědnosti a povinnosti. Tato pravidla, znevýhodňující v různých oblastech života vždy jedno z pohlaví, jsou uplatňována a vymáhána v každodenním životě. Protože jsou celospolečensky nejvýše ceněné pozice implicitně připisovány a reálně získávány většinou muži, lze říci, že v důsledku gender kontraktu jsou znevýhodňovány především ženy.

Tato nepsaná „dohoda“, týkající se vztahů mezi ženami a muži, je historicky a geograficky proměnlivá. Její projevy nabývají různých podob od formálního vyloučení jednoho pohlaví z některých občanských a politických práv až po latentní formy exkluze žen nebo mužů z různých oblastí lidských činností. Definuje se na úrovni všeobecně společensky uznávaných norem a hodnot, na úrovni institucionální a v rámci socializačních procesů, během nichž jsou lidé začleňováni do normativní, hodnotové a institucionální struktury společnosti. Všeobecně sdílená normativní a hodnotová stanoviska jsou přitom užívána k legitimizaci stávající institucionální struktury. Vzhledem k tomu, že vývoji podléhají rychleji či pomaleji všechny složky sociálního a kulturního systému, dochází k nesouladu mezi jednotlivými existujícími normami, hodnotami a institucemi nebo konfliktu mezi nimi navzájem.

Pro názorné načrtnutí, jakým způsobem jsou diskutovaná pravidla, týkající se vztahů mezi pohlavími, realizována, vynucována, vnímána a reprodukována v rámci všech tří výše jmenovaných úrovní v české společnosti 90.let, bude užito úryvků ze souboru 20 profesně-biografických rozhovorů s lékařkami, které skončily vysokoškolské vzdělání v období sametové revoluce.¹

Problematičnost gender kontraktu zmiňovaly lékařky nejčastěji v oblasti zaměstnání. Ta je podle oficiální proklamace organizována podle principu meritokracie, ale reálně jsou v této oblasti uplatňována i pravidla, která se s ním vzájemně vylučují, totiž ta, jež připisují ženám a mužům různou práci a hodnotu. Tuto situaci dobře ilustruje výrok lékařky-chirurga: „... když se pánům nechtělo, tak jsem to dělala já, ... , až taková ta zbytková práce, ... tak si mysleli, že skončím na ambulanci, ... tu nepovažují za praxi, ... to je něco ponižujícího, ... oni jsou prostě operatři.“ Lékařky však nezmiňovaly jen fakt, že ženám je přisuzována méně prestižní práce, ale referovaly také o nižším ohodnocení, o tom, že jsou profesně chápány až jako ty druhé, náhradnice. „Asi by ty byli rádi viděli hochy. Ale sem na tento obvod nikdo nechtěl jít, ... , takže myslím, že byli rádi, když jsem řekla, že sem půjdu.“ Jedním z nejčastějších případů, který doktorky uváděly, byla explicitní nebo implicitní diskriminace při přijímání do zaměstnání. „Chtěla jsem na kožní a primář mi ... přímo řekl: „Máš jednu vadu, jsi ženská.“ „Blížkost Prahy je pro nás (ženy – pozn. autorky) v tomto ohledu nevýhodná, protože muži jdou spíš do Prahy.“

Na pozadí výpovědí lékařek, získaných v rámci provedených rozhovorů, lze odhalit skryté společenské normy a hodnoty. Muž je i v manželství dvou vysokoškoláků stále chápán jako hlavní „živitel rodiny“. **Zaměstnání muže je chápáno jako prostředek k naplnění jeho poslání. Oproti tomu je za poslání ženy považováno mateřství a zaměstnání je chápáno spíše jako prostředek k její soukromé seberealizaci**, když výchova dětí a s ní jedním dechem vyslovovaná péče o domácnost hodnocena jako uspokojivý zdroj seberealizace není, jak ukazují výsledky výzkumů. Toto rozdělení mužské a ženské sféry povinností je implicitně obsaženo ve vyjádření lékařky pracující ve státním zařízení: „Kdybych nedělala na půl úvazku (kvůli výchově dítěte – pozn. autorky), tak mám větší příjem já než manžel“ nebo jiné doktorky „Já beru víc ... ale domluvili jsme se, že na mateřské budu já“. **Role matky se zdá být pro ženy dokonce natolik dominantní, že je možné, aby se jim na pracovišti říkalo „maminy, ale to vám začne připadat normální. Otupejte, když vám to někdo pořád říká dokola, tak se to stane pravdou“.** „Když udělala atestaci ... nenechali jí naučit se vyšetřovací metody. Nechali je učit její kolegy, kteří byli, co se týče praxe, až za ní. Když si o tom se svým přednostou promluvila, opověděl jí, že ona má teď jinou prioritu (děti – pozn. autorky)“. Specialistka na ušní chirurgii si vzpomněla, že „už byly i takové momenty, že si vzal paragraf manžel. V práci se pak dozvěděl: „Nechci Vám do toho mluvit kolego, ale k nemocnému dítěti patří matka.“ Kulturní rozdělení zodpovědností a práce podle pohlaví se zřetelně projevuje také v oblasti péče o domácnost, jež je podle výzkumů respondenty opakovaně považována za doménu, ne-li přímo povinnost ženy, které manžel pomáhá, „když má zrovna čas“ nebo „když vidí, že nezvládá“.

Společenské hodnoty a normy jsou reprodukovány v rámci socializačních procesů, které se podílejí také na utváření individuálních aspirací. **České ženy chápou nerovné příležitosti a podmínky na trhu práce jako údel, se kterým se musí individuálně vypořádat.** V případě lékařek konkrétně výběrem specializace „... někteří páni profesoři ... říkali, že jako ženská tohleto nemůže, že jako ambulance (tedy nic náročnějšího a prestižnějšího -pozn.autorky) je pro ní maximum“ nebo snížením pracovní doby: „Není možné, abychom se s mužem o víkendech jenom střídali (na lékařských službách – pozn. autorky), tak jsme se dohodli, že já se budu snažit omezit práci.“

Z výše uvedených příkladů je zřejmé, že gender kontrakt ovlivňuje každodenní život, rozhodování a aspirace jednotlivců, a že jeho současný stav silně omezuje možnosti působení mužů i žen ve sférah opacně genderově vymezených. Také proto se znalost tohoto konceptu jeví jako užitečná pro rozhodující aktéry sociální politiky, kteří mají na konstrukci pravidel vztahů mezi muži a ženami nezanedbatelný vliv.

Hana Hašková

¹ Soubor rozhovorů byl pořízen v roce 1999 členkami týmu Gender v sociologii (SoÚ AV ČR) v rámci grantového projektu Muži a ženy s vysokoškolským vzděláním v české

INFORMACE

AKTUÁLNÍ PUBLIKACE

Musilová, M. 1999. Vývoj politiky rovných příležitostí mužů a žen v České republice v kontextu evropské integrace, WP 99:5, 60 s., Sociologický ústav AV ČR

Cílem této práce je analyticky rozebrat a vyhodnotit dosavadní vývoj politiky rovných příležitostí v České republice v kontextu její aspirace na vstup do Evropské unie. Úvodní teoretický rozbor problematiky – pojmů, přístupů a směrů myšlení, následovaný přehledem hlavních principů, zásad a programů politiky rovných příležitostí v Evropské unii, především koncepce mainstreamingu, dovoluje autorce kriticky popsat vývoj této politiky v České republice a navrhnout určitá další doporučení nebo strategie.

Maříková, H. 1999. Muž v rodině: Demokratické sféry soukromé, WP 99:6, 112 s., Sociologický ústav AV ČR

Sbližování sociální pozice muže a ženy v rodině, reflektování možnosti zastupitelnosti jejich rolí uvnitř rodiny a její následná faktická realizace, realizace "flexibilní" dělby práce mezi mužem a ženou a vytváření společenských podmínek pro realizaci těchto fundamentálních změn ze strany státních orgánů a institucí i ze strany veřejného sektoru – to jsou hlavní znaky změn gender rolí i jejich vztahů v současné české rodině. Po teoretickém úvodu, kde autorka shrnuje základní přístupy k této problematice, kombinuje práce analýzu dat z klasických kvantitativních sociologických výzkumů rodiny s analýzou dat kvalitativních (rozhovorů s 15 muži a 15 ženami s vysokoškolským vzděláním). Studie odhaluje zásadní rozpor mezi formálně vytvořenými předpoklady pro uplatnění rovnosti mezi mužem a ženou a tím, že v realitě nejsou tyto předpoklady běžně naplňovány.

Czech Sociological review, 1999: 2, Sociologický ústav AV ČR, s názvem „Postavení českých žen ve společnosti 90. let ve spektru výzkumu“.

Toto číslo je zaměřením statí, výzkumných zpráv a srovnávacích studií na téma gender v sociálních vědách prvním vydaným v angličtině v českém akademickém prostředí. V úvodní stati se Marie Čermáková (hostující editorka čísla) zaměřila na gender rozdíly mezi ekonomicky aktivními vysokoškolačky. Postoje k otázce žen v politice a jejich reprezentaci analyzuje **Hana Havelková**. **Eliška Rendlová** rekapituluje výzkumy veřejného mínění, aby ukázala chybějící rozdíly v mužském a ženském pojetí politických a životních hodnot. Otázkami spojenými se zaměstnáním českých žen se zabývá **Věra Kuchařová**. **Martina Musilová** otevírá otázku rovných příležitostí mužů a žen a **Alena Křížková** analyzuje rozdělení práce v českých domácnostech 90. let. U nás nové téma – studia muže a maskulinity – představuje ve své stati **Iva Šmidová**. Komparativní studie autorek z Velké Británie, USA a Kanady jsou pohledem zvenčí na otázky postavení žen u nás. Číslo dále obsahuje zprávy o výuce feminismu u nás a recenze a anotace českých a slovenských publikací z dané oblasti.

Z VÝZKUMU

V roce 1998 realizovalo oddělení "Gender v sociologii" reprezentativní sociologický výzkum s názvem "Muži a ženy s vysokoškolským diplomem". Výzkum proběhl v rámci projektu "Pozice žen s vysokoškolským vzděláním v české společnosti 90. let". Vzorek výzkumu tvořilo 1908 ekonomicky aktivních respondentů. Z toho bylo 947 žen (49,6%) a 961 mužů (50,4%). Soubor splňuje požadavky na reprezentativitu

dle věku, struktury vysokoškolského vzdělání a typu místa bydliště.

V rámci interní edice **Data a Fakta** Sociologického ústavu AV ČR se Marie Čermáková ve svém příspěvku (99/4): "**Sociální pozice žen s vysokoškolským vzděláním**" zaměřila na rozdílné šance mužů a žen, diskriminaci žen kvůli péči o děti a otázku odstranění genderových nerovností na trhu práce a ve společnosti.

Martina Musilová se v čísle nazvaném "**Shody a rozdíly v životním stylu mužů a žen s vysokoškolským vzděláním**" (99/5) zabývala otázkami životního stylu, pracovní a společenské angažovanosti, sociálního kapitálu a subjektivní spokojenosti vysokoškoláky.

Hana Maříková - "**Vysokoškolačky a rodina**" (99/6) - se zaměřila na problém kombinace práce a rodiny, a to jak v rovině zvládnání

VZDĚLÁVÁNÍ

CENTRUM STUDIÍ RODU: GENDER STUDIES

Otázky studií rodu jsou v západních demokraciích předmětem akademické a veřejné diskuze. U nás, kde demokratická transformace probíhá, teprve začíná být lidská identita chápána jako identita mužská a ženská. Ve vzdělávacích systémech mnoha zemí jsou studia rodu již pevně zakotvena, zatímco v České republice bylo studentům několika vysokých škol nabízeno jen několik základních kurzů v tomto oboru, a to za podpory Gender Studies o.p.s.

Centrum studií rodu bylo ustaveno v říjnu 1998 při Katedře sociální práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Je to první samostatné akademické pracoviště v oboru studií rodu v České republice. Jeho záměrem je vyvinout samostatný obor studia rodu s možností dosažení akademických titulů v tomto oboru. Centrum nabízí v současné době v rámci svého studijního plánu volitelné přednášky všem studentům Filozofické fakulty, ale i jiných fakult Univerzity Karlovy stejně jako zájemcům z řad veřejnosti.

POZVÁNKA NA SEMINÁŘ

Zveme vás na seminář **Marie Čermákové** k prezentaci výsledků ukončeného projektu **Pozice žen s vysokoškolským vzděláním v české společnosti**, který se bude konat ve čtvrtek 8. června 2000 ve 14 hodin v Sociologickém ústavu v místnosti č. 124 A.

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE

K metodologii dotazníkového šetření, Hana Hašková

Z ekonomického výzkumu, Marie Čermáková

Novela zákoníku práce, Marie Čermáková

GENDER V SOCIOLOGII SOU AV ČR

adresa: Sociologický ústav AV ČR

Gender v sociologii

Jilská 1, 110 00 Praha 1

telefon: (+420-2) 2222 0924

fax: (+420-2) 2222 0143

E-mail: genderteam@soc.cas.cz

Internet: <http://www.soc.cas.cz/sou/tymy/index.html>

GENDER, ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI, VÝZKUM - bulletin týmu Gender v sociologii vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky. Čtvrtletník je součástí projektu „Aktuální otázky formování politiky rovných příležitostí mužů a žen v souvislosti s připraveností České republiky na vstup do Evropské unie“ v rámci Programu podpory cíleného výzkumu a vývoje AV ČR (reg. číslo: 87028002). Vychází čtvrtletně a je distribuován zdarma v nákladu 350 ks. Číslo 1/2000 vyšlo v květnu 2000. Vydání připravily členky týmu: Alena Křížková (redaktorka čísla), Marie Čermáková, Hana Hašková, Marcela Linková a Eva Nechvátalová. Korespondenci zasílejte prosím na adresu: Sociologický ústav AV ČR, Gender v sociologii, Jilská 1, Praha 1, 110 00 nebo e-mailem: genderteam@soc.cas.cz.

ISSN 1213-0028